

oud broek.nl

DECEMBER 2021

- **Bizarre automatonen**
- **Trommelaar trommelt weer**
- **De laatste steenworp**

Een uitgave van Historische Vereniging Broek in Waterland.

Op de cover:

Kralentuin Havenrak 1. (Foto: Vereniging Hendrick de Keyser)

COLOFON

Het bestuur van Historische Vereniging Broek in Waterland:

Naam	Positie	E-mail	Telefoon
Piet van Mourik	Voorzitter	<i>pjvanmourik@sdrgr.nl</i>	06-53357711
Frans Abraham	Secretaris	<i>info@oudbroek.nl</i>	020-4031734 06-50742624
Jaap Wortel	Penningmeester	<i>jaap.wortel01@gmail.com</i>	020-4031216
Jan Hoetmer	Bestuurslid Beschermd Dorpsgezicht	<i>sanjan65@hetnet.nl</i>	020-4031614

Medewerkers: Studio Hans Mulder, Hanneke de Wit, Aagje Bruijn, Sytze Boschma (redactie)
Linda Feltkamp (fotograaf), Speed-O-Print (drukwerk).

Correspondentieadres: Historische Vereniging Broek in Waterland, Keerngouw 30,
1151 BD Broek in Waterland
E-mail: info@oudbroek.nl • <https://www.oudbroek.nl> • Rabobank: NL44RABO 0310 7021 94

Lidmaatschap: Binnen postcode 1151 € 12,50, buiten € 17,50. Aanmelden via de website.

ISSN: 2211-8675

Inleiding

Broek in Waterland stond vroeger bekend om zijn protserige tuinen. Die van Klaas Jansz Bakker (1759-1836) aan de Erven bijvoorbeeld. 'Het meest verrassend is een Zwitserse hut met een man, vrouw en hond. Druk je op een veer, dan brengt de man een pijp naar zijn mond, begint de vrouw te spinnen en de hond te blaffen'.

Nederland is nog één zo'n tuin rijk, de kralentuin aan Havenrak 1.

Steenwerpersclub 'De Vaste Hand' legt na ruim vijftig jaar het loodje. Nieuwe leden waren niet te vinden. "Jammer, ik ging er graag heen," zegt Jan de Waart.

Verder een wandeling door Broek begin vorige eeuw, aandacht voor de kerk in al zijn glorie en voor een boek in aantocht over de geschiedenis van Broek in Waterland.

En achterop oudbroek.nl: een paasbrief!

Detailopnames uit het interieur van de kerk.

‘Druk je op een veer, dan brengt een man een pijp naar zijn mond’

De bizarre automats van Klaas Jansz Bakker

De vele toeristen die in vroeger eeuwen Broek in Waterland bezochten, staken flink de draak met de ‘popperige, verkeerd-exotische en excentrische’ voortuinen die ze op hun wandeling tegenkwamen. ‘Het Europese China’, zo stond ons dorp bekend.

De Duitse filosoof Arthur Schopenhauer, die als vijftienjarige in 1803 Broek bezocht, zag voor ieder huis ‘een buxushaag, geknipt in de vorm van apen, hazen en herten, de bodem bedekt met schelpen of koralen’.

We lezen het in ‘The Idol of Brock’ van Wim Meulenkamp, een artikel over de unieke tuinen in Broek in Waterland. “Het summum was de tuin die Klaas Jansz Bakker rond 1805 liet aanleggen aan de Erven 34-36. Een bizarre tuin, een ratjetoe waarin alles, maar dan ook alles níet op elkaar was afgestemd.”

Klaas Jansz Bakker (1759-1836) was een van de bijna-miljonairs, miljonairs en multi-miljonairs die Broek rijk was. Neeltje Pater is de bekendste, haar man Cornelis Schoon hoort ook thuis in het rijtje, evenals Dirk Wijnandsz. Ditmarsch die woonde op de plek waar nu de begraafplaats is. En er waren er nog zo wat...

Wim Meulenkamp neemt ons in gedachte mee met de Schotse lady Elizabeth Grant, die in 1819 de tuin van Klaas Bakker bezocht. Ze hield dagboeken bij, die ze verwerkte in haar ‘Memoirs of a Highland Lady’. ‘Brock’ was volgens haar een betoverende top-curiositeit, de perfecte hoofdstad van een miniatuur-sprookjesland.

Lommerrijk laantje

Grant vertelt dat Klaas Bakker een groter huis had dan zijn dorpsgenoten, een grotere tuin, dat ook, met grasland, een labyrinth, een meer, een lommerrijk laantje, een bos en een landhuisje. Tussendoor kwam je allerlei figuren tegen, die beroepen uitbeeldden een visser bijvoorbeeld - en diverse dieren.

“Die tuin was ‘The Idol of Brock’ - De afgod van Broek,” schrijft Grant. Ze vond het allemaal maar vreemd: “Misschien leuk voor kleine kinderen, maar toch niet voor een corpulente man op leeftijd?” Grant schrijft dat je dit soort tuinen overal in Nederland tegenkwam. Maar hier tikt Meulenkamp haar op de vingers. Je zag ze alleen in de Zaanstreek en in Broek in Waterland, schrijft hij.

Ruim twintig jaar na Elizabeth Grant, in 1841, wandelt de Duitse tuinarchitect Eduard Petzold door de tuin van Klaas Bakker. Hij is niet de eerste de beste: Petzold was in Nederland als ontwerper van onder meer landgoed De Horsten in Wassenaar en in vele buitenlandse acties. Ook hij schreef zijn bevindingen op.

Petzold kijkt zijn ogen uit op de automats, beelden die mechanisch kunnen bewegen. “Het meest verrassend is een Zwitserse hut met een man, vrouw en hond. Druk je op een veer, dan

brengt de man een pijp naar zijn mond, begint de vrouw te spinnen en de hond te blaffen.” En dan de tuin zelf: de Duitse bezoeker ziet paviljoenen, tempels, priëlen, pagoden, bruggen, gotische, Griekse en Chinese huisjes, ‘belachelijke’ beelden en ‘smakeloze’ vogelvangers. “Tussendoor allerwegen kunstwerken als houten eenden, zwanen en zeemeerminnen, zwemmend in een vijver.”

Duizelt het de lezer? Nu, Klaas Bakker had zijn tuin volgepropt met nog veel meer. Een jager, bijvoorbeeld, zijn geweer in de aanslag. In een grot een predikant van hout, die een boek leest. Maar eigenlijk vindt Petzold het allemaal maar niks. “Broek is niet typerend voor de Hollandse tuinkunst, het is een karikatuur ervan.”

Oom en zijn twee neven

Petzold heeft zijn voeten nog niet gelicht en ons dorp verlaten, of een fictieve Drentse gemeente-assessor (taxateur) en zijn twee neven doen in het voorjaar van 1843 vanuit Amsterdam per schip Broek aan. A.L. Lesturgeon en Harm Bakker leggen de belevenissen van het drielal vast. Klaas Bakker leeft niet meer, maar de tuinman leidt oom en zijn neven rond.

De drie mannen zien ongeveer wat ook Petzold zag, maar sommige zaken zijn veranderd. De man met de pijp heeft geen pijp meer, maar een haspel op zijn knieën waarmee hij aan het haspelen slaat. Moederlief begint ook nu te spinnen maar helaas, de hond blaft niet meer: er is een ijzerdraad geknapt.

Het was voor oom en zijn neven jammer genoeg ‘nog te vroeg in den tijd om alles in volle fleur te zien. ‘t Zwaneneilandje wachtte dagelijks zijn houten bewoonster (de zwaan), die wellicht den winter doorbracht op zolder’. “Als het wat beter weer is, krijgt de predikant zijn plekje in het prieel terug,” belooft de tuinman. Oom geeft hem drie kwartjes als dank voor de rondleiding.

Hoe is het afgelopen met de tuin van Klaas Jansz Bakker, die in 1836 was overleden? “De tuin werd blijkbaar in stand gehouden door de erfopvolger,” schrijft Wim Meulenkamp. “In 1857 en 1867 werden onderdelen verkocht, onder andere de lezende predikant en de jager. Mogelijk was de rest al verdwenen of kapot. Broek zelf was ook in haar nadagen.” In 1877 komen we de Belg Charles de Coster tegen in de voorheen beroemde tuin. Hij vindt dat ‘de buitentjes er alle zo bouwvallig uitzien’. “De kleine met leien bedekte dakruitertjes en de Chinese theekoepeltjes op hun gekleurde palen zijn doorgezakt en zien eruit of ze elk ogenblik in elkaar kunnen storten.”

En de Broeker miljonairs? De Coster: “De eigenaars van de grote villa’s en elegante huizen zijn naar de buurt rond Haarlem verhuisd om er hun tonnen gouds uit te geven. De jongelui hebben het eerst de vlucht genomen en de ouders zijn gevolgd. Het is een teken des tijds.”

Hanneke de Wit

Bovenstaand artikel is een ingekorte versie van ‘The Idol of Brock’ dat Wim Meulenkamp schreef voor De Donderberggroep. U kunt het artikel vinden op www.donderberggroep.nl/pf41-the-idol-of-brock.

De in 1993 opgerichte Stichting De Donderberggroep bevordert de studie naar en het behoud van bijzondere architectuur-elementen. Ze denkt daarbij aan folies (rariteiten), tuinsieraden en vermaaksarchitectuur. Onbekendheid met deze fenomenen maakt dit er goed kwetsbaar, aldus De Donderberggroep.

Gepriegel op de centimer: kralentuin aan Havenrak gerestaureerd

De trommel kan weer trommelen

De protserige, weelderige kralentuin van Aaltje Fregeres aan Dorpsstraat 15 trok tot in de vorige eeuw massa's toeristen. Een restant van de tuin verhuisde na haar overlijden naar Havenrak 1. Daar vangt hij nu weer nieuwsgierige blikken: de huidige eigenares, Vereniging Hendrick de Keyser, heeft de kralentuin onlangs prachtig gerestaureerd.

De tuin is de enige kralentuin 'in situ' (op de plek waar hij thuishoort), die Nederland nu nog rijk is. Hendrick de Keyser verwierf huis en tuin in 2007 als legaat van mevrouw Bruigom-Six. Eerst restaureerde de vereniging het huis, daarna moest ze 'sparen' - fondsen werven - om de kostbare opknapbeurt van de tuin, een luxe-project, te kunnen betalen. Dat lukte.

Het was een geweldig fijne, interessante klus, zegt architectuur-historica Isja Finaly die de restauratie begeleidde. "De beelden uit de tuin, drie van terracotta en een engel van hout, lagen al jaren bij onze vereniging op zolder. Wij bewaren altijd alles, we gooien nooit iets weg. De beelden waren te kwetsbaar om ze buiten te laten staan en ze waren deels kapot. Dat vergroot de kans dat ze worden vernield."

Zoltán Varró, een restaurator die 'alles kan' nam de beeldentuin onder handen. Isja: "Bij zo'n restauratie komt veel kijken, het is gepriegel op de centimeter. Zoltán weet met alles raad. De houten engel die een handje kwijt was, een beeld zonder arm, het metalen hekje rond het kralenperk - voor Zoltán geen probleem."

Gepriegel

Isja Finaly is een paar keer in het atelier van Zoltán gaan kijken 'toen de beelden op de operatietafel lagen'. "Ze hadden op sokkels gestaan rond ijzeren pinnen die waren gaan roesten; daardoor brak de terracotta eraf." Het beeld van de waterdrinker - of drinkt hij bier, sterke drank? - is uit de negentiende, de twee muzikanten dateren uit de achttiende eeuw. Anton Bruigom, die van 1951 tot zijn overlijden in 1992 aan Havenrak 1 woonde, liet de engel door een houtsnijder maken.

Naar de historische kleurstelling van de beelden is uitgebreid onderzoek gedaan. "Op een bruinig beeld zaten nog stukjes zwarte verf; ook de vorm van de mond maakte duidelijk dat dit een donkere man was geweest," zegt Isja.

"Als attributen draagt hij een stok en een doekje. Pas later kwamen we erachter, dat dit een trompet had moeten zijn. We hebben het vastgelegd in het restauratieverslag: als over vele jaren de attributen of ledematen afvriezen, kan men alsnog een trompetje toevoegen."

Aan het kralenperk zelf hoefde niet veel te worden gedaan. Isja Finaly: "De kralen zijn ingebed in specie die wat breukjes had opgelopen. Die zijn hersteld." Voor de haag rond de kralentuin is een soort buxus gekozen waar de mot, die alle hagen in het dorp heeft opgegeten, geen belangstelling voor heeft.

De website van Hendrick de Keyser (https://www.hendrickdekeyser.nl/sites/hdk_hdekeyser/files/2021-07/HdK%20%E2%80%9320jaarverslag%202020-21.07.21.pdf, pag 50 t/m 52) laat in enkele foto's de metamorfose zien, die de kralentuin en zijn bewoners hebben ondergaan.

Hanneke de Wit

Dief gaat er met kralen vandoor

Broek in Waterland. Uit het kralentuintje van Havenrak nr. 1 werden op een nacht in november 1969 meer dan vierhonderd witte en blauwe kralen gestolen. Voor de eigenaar, onze penningmeester (de heer A.P. Bruigom), een groot verlies. Maar eigenlijk betrof dit feit alle inwoners van Broek, die dit kralenperk kennen, en terecht beschouwen als één van de elementen waaraan het dorp z'n esthetische en oudheidkundige waarde ontleent. Gelukkig was er nog een kistje met reservekralen, zodat het patroon weer aangevuld kon worden, maar nu in vaste specie gelegd.

Bron: Jaarverslag 1970 van Vereniging Oud Broek in Waterland

De tuin van Aaltje Fregeres aan Dorpsstraat 15.

Aanmelden in persoon of met vrachtvrije Brieven

Broek in Waterland. Alzo door het overlijden van Jan Knap, de Posten als SCHOOLONDERWIJZER, VOORZANGER en KERKBODE in de Gemeente van Broek in Waterland zijn komen te vaceren, zoo worden bij deze uitgenodigd alle Onderwijzers van den Eersten of Tweeden Rang, welke deze Posten (die men zoo mogelijk verbonden zal houden) zouden wenschen te bekleden, om zich voor den 15 October aanstaande in persoon of met vrachtvrije Brieven aanmelden bij den Schout der voorm. Gemeente en bij den Presi-dent Kerkmeester, met overlegging van de noodige bewijsstukken. Men verlangt dat de te beroepen Onderwijzer ook bekwaam zij voor het onderwijs in de Fransche Taal, en hij zal verplicht zijn tot genoegen van 't Schoolbestuur, eenen Ondermeester te houden. Het tractement bedraagt f 200:- benevens vrije Woning, de School-gelden hebben in het laatste jaar circa f 600:- belopen. Het tractement van den Voorzanger en Kerkbode (die den Hervormden Godsdienst moet belijden) bedraagt f 100:- en verdere emolumenten. De tijd van het vergelijkend Examen zal worden bekend gemaakt in de nieuwe Bijdragen voor deze maand September.

Bron: Opregte Haarlemsche Courant, 19 sept. 1822

Nieuwjaarscadeautje

Broek in Waterland. Van heeren Bestuurders der Diaconie alhier, hebben de armen en minvermogenen hun gewoon nieuwjaarscadeautje ontvangen, bestaande uit een zekere hoeveelheid spek, meel etc..

Bron: Schuitemakers Purmerender Courant, 02-01-1907

Noord-Holland zonder molens!

Broek in Waterland. Uit Waterland schrijft men: In den Broekmerpeolder, nabij Broek in Waterland, werd het vorige jaar een watermolen gesloopt en door eenen motor-bemaling vervangen. Thans heeft het bestuur van dien polder ook den anderen molen doen sloopen. In den Monnikenmeerpolder, nabij Monnikendam, heeft men den watermolen van zijne wiken beroofd en in den romp van den molen een motor geplaatst. Ook zullen de beide watermolens van den polder Katwoude eerst-daags worden vervangen door twee motorinrichtingen.

Tegenover de vele buitenlanders, die elken zomer Waterland bezoeken en die juist in de molens deze landstreek altijd een bijzondere aantrekkelijkheid vinden, is dat verdwijnen en ontzien onzer molens zeker te betreuren.

Bron: Schuitemakers Purmerender Courant, 23-08-1911

Gezinnen in de kerk

Broek in Waterland. Terwijl in de meeste gemeenten van Waterland de godsdienstoefeningen nog geen voortgang kunnen hebben, òf omdat de kerkgebouwen nog niet beschikbaar zijn, òf omdat alle inwoners die gemeente hebben verlaten, heeft alhier de dienst slechts één Zondag behoeven stil te staan. Zondagmorgen werden de leden der gemeente weer voor het eerst door klokgelui naar het kerkgebouw opgeroepen. De beide voorafgaande Zondagen had men dit achterwege gelaten, om te voorkomen, dat de menschen zouden schrikken bij het luiden der klokken.

In de kerk zijn nog zes huisgezinnen gehuisvest, die elk hun eigen hoekje hebben en ver genoeg van elkaar wonen dat ieders vrijheid niet te zeer wordt belemmerd. Vóór den kansel is het ruim der kerk geheel ledig, daar worden des Zaterdags de stoelen gezet voor den dienst op den volgende dag, om na afloop weeropgeborgen te worden. Voor den dienst moeten de verschillende gezinnen hun plekjes netjes in orde hebben. De kinderen worden zooveel elders zoolang bezig gehouden. Aan de verschillende tafels zitten de tijdelijke bewoners in hun Zondagsch gewaad; het gezangboek voor zich, terwijl de gemeentelieden op stoelen voor den kansel hun plaatsen hebben ingenomen. Het is een aandoenlijk gezicht en die geheele omgeving vertolkt beter dan eenig woord de zwaarte van de ramp, die dit dorp getroffen heeft.

Bron: Haarlem's Dagblad, 9 februari 1916

Jan de Waart: 'Jammer, ik ging er met heel veel plezier heen'

'De Vaste Hand' legt het loodje

Jan de Waart was gepensioneerd, liep van tijd tot tijd met zijn ziel onder de arm. "Kom eens bij ons kijken," had Jan Nierop voorgesteld. 'Bij ons' - dat is steenwerpersclub 'De Vaste Hand' waarvan Nierop voorzitter was. Het 'kijken' werd meteen 'meedoen'. De Waart is nu een jaar of tien lid van de vereniging, waarvan de laatste vier jaar als voorzitter.

Jan de Waart

"Ik ben erin gegroeid, in dat gooien. Als je het nooit gedaan hebt, is het moeilijk. Er komt techniek bij kijken, en richtingsgevoel. Als je zomaar in het wilde weg gooit, komt er niks van terecht," zegt Jan. "Al in de zeventiende eeuw werd in Noord-Holland aan steenwerpen gedaan. Men gooide zelfs met schedels en stukjes bot."

'De Vaste Hand' werd in 1969 opgericht; het was een van veertien steenwerpers-verenigingen in onze provincie. Nu zijn er nog maar vier: in De Beemster, De Wormer, De Goorn en dus in Broek in Waterland. Ze zijn verenigd in de Noordhollandse Steenwerpersbond, die eind van dit jaar wordt opgeheven. Maar laten we niet vooruitlopen op het bedroevende lot dat onze steenwerpers wacht en nog even luisteren naar Jan de Waart.

"We trainden alle donderdagmiddagen, 's winters boven in de voetbalkantine, 's zomers buiten. Geregeld hielden we competities en toernooien met de andere clubs. Je kon een prijs winnen, eerst was dat een beeldje of medaille, later, toen de kast bij iedereen uitpilde, kwamen er kleine geldprijzen. Dat geld gaf je dan weer uit aan rondjes drank na de wedstrijd." Gezellig? "Heel gezellig, stukkie kaas, stukkie worst..."

"Wij van De Vaste Hand organiseerden altijd het Oranjetoernooi rond 4 mei en het Bondstoernooi in Augustus. Vroeger deden ook verenigingen uit Enkhuizen, Purmerend, Hoorn en Medemblik mee, maar die zijn allang ter ziele. Op foto's uit de jaren vijftig zie je clubs met twintig, 25 leden, dat is leuk wedstrijden houden."

Memorabilia van 'De Vaste Hand'.

Gezellig? "Heel gezellig, stukkie kaas, stukkie worst..."

Steenwerpers Broekerfeestweek 1990. Bovenste rij: Mulder, Gerrit Kouwenoord Dirk Kelderman, Joop Spaan, Trien Komen. Middelste rij: Wol Posch, mw. Mulder, Truus Schoenmaker, Dirk Rietkerk, mw. G. Kouwenoord. Voorste rij: Henk Eppenga, Van der Zee, Rins den Rooijen, mw. Tini Kempes

We moeten niet denken dat je met zomaar een steen naar zomaar een paaltje gooit. Jan: "Ieder heeft zijn eigen steen voor buiten en een rubberbal of -hamerkop voor binnen. De steen, doorsnee hooguit 9,9 cm, weegt maximaal anderhalve kilo. Het paaltje, oppervlakte zeven bij zeven cm, is 30 cm hoog. Je mag twintig keer gooien, kunt dus maximaal twintig punten halen."

Je speelt met moyennes; de biljarters onder ons weten precies wat dat betekent. Aan het eind van het seizoen berekent de wedstrijdsecretaris hoeveel punten je in competitieverband hebt gehaald. Jan, trots: "Ik ben vijf keer kampioen geweest van De Vaste Hand en drie keer van Noord-Holland. Tja, door corona zijn er al twee jaar geen wedstrijden meer."

Toen Jan zich bij De Vaste Hand meldde, telde de vereniging 22 leden. Nu zijn dat er nog maar tien: Els van Veen, Ans Egberts, Mien Lebrun, Piet van Zaanen, Ruud van Zaanen, Jan Verkleij, Cor Meister, Nol Vitali, Adriaan Hopman en Jan de Waart. "De meesten zijn rond de tachtig jaar oud. Veel spelers zijn afgehaakt, sommige zijn overleden, andere werden slecht ter been of konden niet goed meer zien."

Die 'tien' wilden best nog doorgaan, maar van aanwas is al jaren geen sprake meer. Jan is in Broek'op zoek gegaan en gaan leuren', maar nieuwe leden waren niet te vinden. "Ik heb het er met de voorzitters van de andere drie Noordhollandse clubs over gehad: die in de Beemster telt nog negen leden, die in De Wormer twaalf en de club in De Goorn, het dieptepunt, heeft nog maar drie leden."

Ze besloten de Noordhollandse Steenwerpersbond op te heffen. Jan, zijn levenlang een spelletjesmens, vindt het heel, heel spijtig. "Ik ging er met veel plezier heen." Hij laat de attributen zien, die hij op donderdagmiddag meenam richting voetbalveld. "Kijk, deze steen heb ik meegebracht uit Griekenland. Ik gooi liever met de steen dan met de rubberbal, want met een steen maak je de juiste slag."

Hanneke de Wit

Willem van Engelenburg leidt ons, in 1921, door onze prachtige kerk. Petra Steenkamer maakte honderd jaar later foto's.

‘De eikenhouten preekstoel was bedolven onder een dikke laag harde, leelijke gele verf’

Op de plaats waar we ons thans bevinden, zo begint Willem van Engelenburg, heeft gedurende eeuwen een kerk gestaan. Wanneer hier de eerste kerk werd gebouwd is niet bekend. Het dorp Broek wordt echter reeds omstreeks 1250 genoemd; zeker was er toen reeds een kerk. Zij was opgedragen aan den heiligen Nicolaas, den ouden schipperspatroon. Tot in het jaar 1566 werd daarin de Katholieke godsdienst uitgeoefend. Daarna stond de oude kerk tot 1578 verlaten, d.w.z. er werden geen kerkdiensten meer in gehouden, want bezoek, zij het dan ook ongewenscht bezoek, kwam er wèl.

Toen geheel Waterland zich, kort na de inneming van den Briel op 1 April 1573, vóór den prins van Oranje verklaarde, hadden de ingezetenen heel wat op te brengen ten behoeve van de Watergeuzen en kwamen deze rauwe gasten onder aanvoering van Dirk Duivel, Laurus Muller, Broekhuizen, Orak en andere geuzenaanvoerders herhaaldelijk de kerk plunderen en zij verklaarden niet zalleen koper en lood voor hun geschut voor goeden buit, maar roofden ook alle sieraden en kostbaarheden weg. Totdat, tijdens het Beleg van Alkmaar, de Spanjaarden een deel van Waterland, waaronder Broek en Zuiderwoude, bezetten, en op den 26en September 1573 kerk en toren in brand schoten. Waarschijnlijk om de bemanning van de geuzenvloot op de Zuiderzee te ontmoedigen; zonder succes evenwel, want op den 11en October 1574 wonnen de Geuzen de bekende zeeslag tusschen Monnickendam en Hoorn, en namen zij zelfs de Spaansche admiraal Bossu gevangen. Dit is al wat u uit het eerste hoofdstuk van de geschiedenis dezer kerk kan meedeelen.

Er was niets anders overgebleven dan de fondamenteën en een paar brokken muur. Dat bleef zoo totdat in 1585 - zooals op de naamlijst van predikanten is te zien - te zamen met Zuiderwoude de eerste dominé werd beroepen. Op het onderste tafereel van het z.g. brandraam is het verwoesten van kerk en toren door de Spanjaarden afgebeeld:

*Door 't Spaansch gespuijs
Is hier Godt's huijs,
voor 's Pausdom's leer,
verwoest het land,
tot Broek terneergeleid in brant. 1578*

In het 2e vak ziet men de afgebrande kerk, op welker overgebleven muurbrokken een rieten dak is gelegd in 1585. Men ziet de zon even boven de kim, en eenige gaande en komende menschen.

*Als christi schaar,
onlanks daarnaar,
de son sijns woort
sach komen voort,
end ook het licht,
is dit gesticht.*

De derde afdeeling vertoont de kerk, zooals zij in 1628 ten deele weer opgebouwd was; eenige beelden ter stoffeering en de zon, die hooger uit de kim rijst. Denk aan de godsdienstige twisten gedurende het twaalfjarig bestand tusschen Arminianen en Gomaristen, waarvan men hier te Broek ook niet vrij bleef, en we verstaan beter, wat daaronder is geschreven:

*Als door veel twist,
Verwekt een mist
had in gods kerk,
heeft men dit werk
de satan stout
aldus gebout. 1628*

In de vierde afdeeling ziet men de kerk voltooid, vele kerkgangers en daarboven een helder schijnende zon. Onder dit tafereel leest men:

*De Sonne, klaar schijnend neer
is met een dracht,
Met liefde, dankbaar tot God's eer,
dat huijsje volbracht.*

In 1639 was de vrede in de kerk hersteld, het gebouw voltooid. Deze vier tafereelen dragen het karakter van 1640. Alle 20 ramen hebben in dien tijd geschilderde glasruiten gehad, maar tusschen de jaren 1730 en 1780 zijn elk - op dit ééne na - weggenomen en door gewone ruitjes vervangen, deels omdat ze onherstelbaar waren beschadigd, deels ook omdat 'de geschilderde glazen of zoogenaamde bakzerken uit de mode geraakten'. In 1739 kwam hier het bovenste vak bij, en ook de omlijsting met tulpen en primula's die een der fraaiste voortbrengselen is der 18e eeuwse glasschilderkunst.

In dat bovenste vak aanschouwt men een kerkvergadering, waarboven de woorden : Strijd om in te gaan, Lucas 18, vers 24. Aan de rechterzijde van dit tafereel staat een enge poort, die ten heerlijkheid uitloopt, rondom met distels en doornen omzet, het frontispies met een gouden kroon versierd; en aan de linkerzijde de wijde poort, die ten verdere voert, omstrooid met schoone roze bloemen; dicht in den gevel ziet men brandend vuur.

In 1904 is dit glas grondig gerestaureerd, waarvoor we kerkmeesteren zeer dankbaar zijn. Wanneer U verder rondkijkt, ziet U dat het beneden gedeelte van de pilaren en de kerkbanken van eikenhout zijn getimmerd. Let vooral op de gesneden leeuwjes op de banken. Het geeft een goeden indruk van de timmer- en houtsnijkunst in de 17e eeuw. Om nu eerst maar het timmerwerk af te handelen, verzoek ik u te letten op de preekstoel, één van de fraaiste uit de geheele provincie. Het timmerwerk is van eikenhout en bekleed met echardanen-, noteboomen- en ebbenhout, evenals de trap met leuning en de kap. De stoel zelf is versierd met Ionische kolommetjes waartusschen uitgewerkte nisjes. Zie voorts het fraaie snijwerk en vooral het mooie druifstuk. Preekstoel met doophek, en het daarbij behorende koperwerk, werd in 1685 door een rijk Broeker koopman ten geschenke gegeven. Nog even wil ik vertellen, dat al dit fraai bewerkte eikenhout in den loop der jaren werd bedolven onder een dikke laag, harde leelijke gele verf. Het zijn alweer onze kerkmeesters, die we dankbaar moeten zijn voor het feit, dat zij die gemeene verflaag hebben laten verwijderen, om het eikenhout in al zijn schoonheid weer aan ons oog bloot te stellen.

Van het houtwerk gaan we naar het koper. U ziet de fraaie bewerking van de koperen poort van het doophek. 't Is mooi 17-eeuws werk. Als u soms van meening mocht zijn, dat de lijn van het poortje niet geheel zuiver in stijl is, dan neem ik u dit niet kwalijk, want 2 of 3 kwart eeuw geleden - zoowat in den tijd van de crinoline's - toen konden de doopmoeders het vroeger wat nauwere poortje niet best passeren, en toen is het wat wijder gemaakt! Zie verder eens naar de verlichting van dit gebouw. Maar laat ik u eerst nog iets over de kerkmeesters zeggen. Zooals u gehoord hebt had ik tot nog toe niets dan lof voor hen; nu moet ik hen echter even excuseren. Toen in dit gebouw een electrische verlichting werd aangebracht hadden de kerkmeesters geen helder oogenblik, anders hadden ze daarboven naast dat mooie druifstuk niet die glazen bol aangebracht, die er helemaal niet bij past, en dan zouden die biljartlampen niet hier maar in een koffiehuis zijn terecht gekomen. Ik twijfel er niet aan of dit zal wel terecht komen. Want daarnaast ziet u mooie 17-eeuwse koperen lichtkronen. Allemaal geschenken van rijke Broekers. Op de kronen zelf staat in den regel een versje met de namen van de gevers. De middelste kroon in de Noorderkap wordt de Maagdenkroon genoemd, omdat deze door 8 jonge dochters aan de kerk is gegeven. Deze kroon is versierd met drie uitstekende klappen of schilden, op ieder waarvan een

der meisjes in het costuum van dien tijd is geschilderd. U vindt er het volgende versje op:

*"Om ligt te geven, als Gods woort,
des avonds alhier wordt gehoord,
de maegden uit mildadigheijt,
Dus gave hebben toebereijt
Hierdoor beloone ze ook haar Ligt
En wordt door haar Gods kerk gestigt. 1642*

Het orgel is uit de eerste helft der vorige eeuw en geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Gelijk bijna overal is de kerk bevoerd met blauwe steenen, die evenzovele graven bedekken. Vele dier zerken waren versierd met wapenschilden en emblemén, die echter in den Franschen tijd zijn geschonden. Hier en daar is echter nog wel wat overgebleven dat het bekijken waard is.

Van deze interessante medeelingen werd door de aanwezigen (in 1921 dus!) met aandacht kennis genomen.

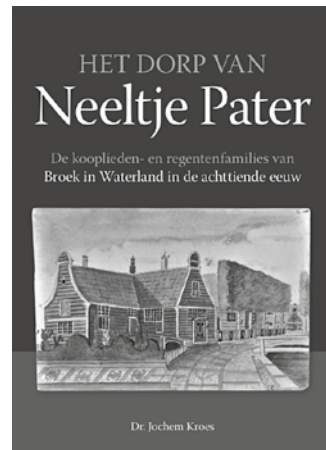
Bron: Provinciale Noordhollandsche Courant, 09-10-1921

Het dorp van Neeltje Pater

De kooplieden- en regentenfamilies van Broek in Waterland in de achttiende eeuw.

Het was Neeltje Pater (1730-1789) die het dorp Broek in Waterland op de kaart zette. Zij was de rijkste vrouw in de Nederlandse Republiek en zij stond op vierde positie van de top van rijkste Nederlanders. Zij werd beroemd vanwege haar enorme nalatenschap van ruim vier miljoen gulden, die werd betwist door vele vermeende erfgenamen tot in onze tijd toe. Tegenwoordig zou deze een waarde hebben van ten minste een miljard gulden of een half miljard euro. Maar het was wel Broek in Waterland dat haar rijkdom mogelijk maakte. Dus het dorp komt net zo goed deze eer toe. Tot ver in de achttiende eeuw kende Broek een forse groep ondernemende en rijke kooplieden. Het ligt slechts enkele kilometers ten noorden van Amsterdam en zij handelden via deze stad op de Oostzee, Frankrijk en vele andere landen. Zo bouwden zij grote kapitalen op, die voor een groot deel bij Neeltje Pater terecht kwamen. Zij was de laatste van haar familie en verzamelaar van minstens zeven erfenissen.

In dit boek staan de kooplieden- en regentenfamilies van Broek in Waterland in de achttiende eeuw centraal. Wie waren zij en wat waren hun activiteiten? Al in de zeventiende eeuw werd er intensief handel gedreven door de Broeker kooplieden. Dit ging door tot ongeveer het midden van de achttiende eeuw, waarna de kooplieden steeds meer als renteniers gingen leven. Bovendien stierven de vooraanstaande koopmansfamilies één voor één uit, zoals Verlaan, Mars, Pater, Timmerman en Ploeger. Van hen bleven alleen de families Bakker en Koker voortbestaan. Zij kregen het grootste deel van deze nalatenschappen in handen en zij konden op comfortabele wijze rentenieren. Lange tijd bleef Broek in Waterland nog relatief welvarend, tot rond 1850 ook hier de armoede toesloeg.

In deze studie wordt ingegaan op de regenten en hun families, de kooplieden en hun commerciële activiteiten in handel, walvisvaart, verzekeringen en beleggingen. Daarna volgen hun grote nalatenschappen met aandacht voor de erflaters en de begunstigden, onder wie verscheidene predikanten. Verder komt de leefstijl van de Broeker kooplieden en renteniers aan de orde, met name de woninginrichting, tuinarchitectuur en sociale cultuur. Het persoonlijke leven van het echtpaar Cornelis Schoon en Neeltje Pater wordt afzonderlijk belicht. Ten slotte wordt een indruk gegeven van het imago van het dorp aan de hand van de reisverhalen van vele buitenlandse gasten die Broek bezochten. Genealogische bijdragen over de zeven belangrijkste en bovengenoemde koopliedengeslachten zijn in de bijlagen te vinden.

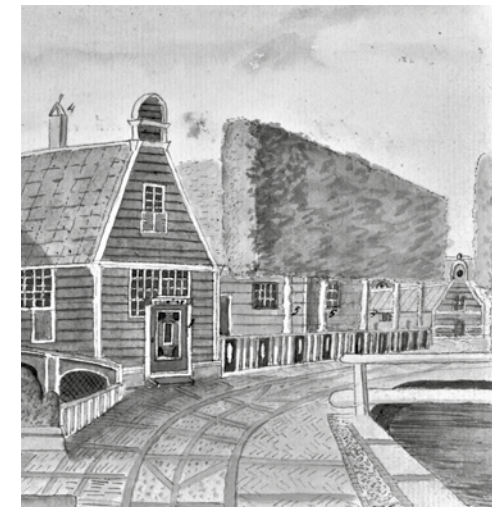
De auteur, Dr. Jochem Kroes (1951) heeft eerder gepubliceerd over genealogische en heraldische onderwerpen, waaronder Chinese Armorial Porcelain for the Dutch Market (2007) en Nederland's Patriciaat 1972-2009 (2016). Sinds 2015 houdt hij zich bezig met sociaal-historisch en genealogisch onderzoek naar de elite van het platteland en van de kleine niet-stemhebbende steden in het gewest Holland gedurende de achttiende eeuw. Na een eerdere boekpublicatie over de elite van Texel (2019) en nu deze van Broek in Waterland vervolgt hij zijn onderzoek naar de achttiende-eeuwse regentenfamilies van De Rijk.

Dr. Jochem Kroes, Het dorp van Neeltje Pater. De kooplieden- en regentenfamilies van Broek in Waterland in de achttiende eeuw ('s-Gravenhage, Stichting De Nederlandse Leeuw, 2022). Werken uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, nr. XXVII. circa 496 blz., 249 kleurenafbeldingen, 17 tabellen en 16 genealogische schema's, gebonden, omvang 24 x 16 cm.

Verschijningsdatum: voorjaar 2022 (o.a. te koop in de winkel van Pels).
De verkoopprijs is € 25 (exclusief verzendkosten).

Het boek is te verkrijgen via de website van de Stichting Leoliber, ressorterend onder het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde (KNGGW) en de Stichting De Nederlandse Leeuw (www.knggw.nl). Uw bestelling wordt verwerkt door Uitgeverij Verloren te Hilversum.

De begeleidende afbeelding is een pastel van de Engelse toerist Bransby Cooper, die in 1785 Broek bezocht. Mogelijk is dit een gezicht op Laan vanaf de Dorpsstraat en is het huis op de hoek Dorpsstraat 22-28

Vijftig jaar later volgt Anton Bruigom zijn voetspoor

Emil Stöve ging begin vorige eeuw met de balg-camera op stap

Anton Bruigom woonde aan Havenrak 1, maar de wandeling door Broek, waarop hij ons meeneemt, begint hij als een reiziger die met de tram uit Amsterdam aankomt bij de halte aan Eilandweg 3, toen café Helder. We staan dan aan het begin van de Dorpsstraat want 'de onherstelbare ramp' zoals Bruigom hem noemt, heeft nog niet plaatsgehad.

De ramp - dat is de aanleg van de nieuwe verkeersweg N247, in 1938, dwars door het dorp heen, en de bouw van de hembrug. Vrijwel de hele bebouwing van de Jaagweg en een belangrijk deel van de Dorpsstraat werden weggevaagd. Aan het begin van de Dorpsstraat, nu Jaagweg 1, bleef alleen het huis met manufacturenwinkel van Emil Stöve overeind - het staat er nog steeds.

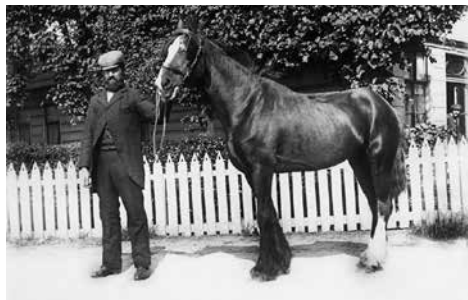
Emil Stöve leefde van 1884 tot 1952. (Zijn naar hem genoemde kleinzoon verzorgt zodra corona haar hielen heeft gelicht, weer rondleidingen door Broek.) De vader van Emil Stöve, August, kwam op negentienjarige leeftijd in 1862 uit Oldenburg naar Broek. Hij was een van vele Duitsers die in Nederland als marskramers textiel aan de man (of vooral aan de vrouw) brachten.

Als jonge man maakte Emil Stöve 'met zijn balg-camera, houten statief en zwarte doek' tal van foto's in ons dorp die door Historische Vereniging Broek in Waterland worden gekoesterd. Rond een aantal van die foto's uit begin vorige eeuw componeerde Anton Bruigom een fictieve wandeling, die als 'Wandeling door Broek' in 1972 als (stevig gebonden) boek verscheen. We laten u hieronder enige foto's en teksten zien.

"In het landelijke Broek mankeert natuurlijk paard, noch koe, noch bok," schrijft Bruigom. "Het paard wordt aan de toom gehouden door Klaas Posch, die in dienst is bij Stöve. Het heeft tot taak de tilbury te trekken waarmee de firma 'de boer op gaat'."

De koe wordt gebracht naar de slagerij van Veltrop aan De Erven door Maarten en Wim Nooy. Links Jan Veltrop, het slagerszoonkje.

Op Sint Maarten zingt de Broeker jeugd niet voor niets 'was ie vet of was ie mager, hij moest toch maar naar de slager'.

In de feestelijk versierde bakkewagen zitten Corrie Veltrop en haar broertje. De mooie bontversierde bok wordt geleid door Jan de Ruyg Cz."

"Vlak voor de draaibrug staat een groepje jongens en meisjes, die maar wat graag voor de 'kiekkast' poseren. De jongens dragen kielen en broeken tot over de knie en op het hoofd een plat petje. De meisjes hebben een soort baret op het hoofd en dragen mantels; allen zijn op klompen. Het witgeverfde houten hek is van de tuin van Emil Stöve; de opengezaagde puntversiering is goed zichtbaar. Op de achtergrond de huizen op het 'Eiland' (Eilandsweg). De draaibrug is geopend voor de boot uit Amsterdam waarvan de schoorsteen door de bomen zichtbaar is."

"In dit 'walhuis' wordt door Wim Leeuwerik, die daar ook woont, gewassen en geboend. Zij helpt een aantal vrouwen in Broek met de was. Op het zware afdruiptafeltje - dat ook berekend is op een grote wastobbe - staat de gegalvaniseerde emmer, waarin Wim de was aan het spoelen of 'doorhalen' is. Het werk vindt plaats voor de open deur van het boenhok, dat met een hangslot van buiten kan worden afgesloten."

"Bij de boerderij Zuid Wijk, op de hoek van de Eilandsweg en het Zuideinde, slaan we rechtsaf en wandelen het Zuideinde af. Links, op nr 5, is de wagenmakerij van Voeteling die, behalve wagens, blijkbaar ook wel eens een kar onder handen heeft. Bij de werkplaats zijn de baas met vrouw en knecht bereid om even voor de fotograaf te poseren."

"De liefde op het ijs is een liedje van Tollens, maar het is ook een Nederlands spreekwoord. Nergens is de vrijerij bij ons meer thuis dan op het ijs. Trouwens, wat wonder! Nergens elders geeft de gelegenheid meer recht tot onschuldige vrijheden. Bij de ingang van de sloot die naar de Dorpsstraat voert komen Nies Pronk en Piet de Boer ons zwierend, met gekruiste armen, tegemoet. Ook op dit beschutte plekje zijn soopjestenten neergezet."

Anton Bruigom, de schrijver van 'Wandeling door Broek' werd in 1908 geboren in Delft; sinds 1951 woonde hij in de voormalige bakkerij aan Havenrak 1 in Broek, waar hij in 1992 overleed. Bruigom was directeur van het Instituut voor Industriële Vormgeving. Samen met zijn vrouw verzamelde en verkocht hij antiek, thuis aan het Havenrak. Hij deed dat met verve en voelde zich een waardig opvolger van onze bekende antiquair Piet Heijloo.

In 1965 is de Historische Vereniging Broek in Waterland opgericht; Bruigom werd penningmeester. Hij was, zo staat in de necrologie in het jaarverslag 1992 van de Historische Vereniging te lezen, jarenlang een 'bezielid van de Begeleidingscommissie Beschermd Dorpsgezicht'. In zijn boek 'Wandeling door Broek' gaf hij 'detailkennis van een verleden ten beste, die bij enkelen slechts in de herinnering bekend was'.

HdW

Klaas Posch 25 jaar bij Stöve in dienst

Broek in Waterland. Naar men ons mededeelde, herdacht de heer K. Posch gisteren (Dinsdag) den dag, waarop hij voor 25 jaren bij de firma A. Stöve, manufacturier alhier, in dienst trad. Deze dag was tevens zijn geboortedag. Nog steeds vervult Posch tot groote tevredenheid van de firma Stöve dagelijks zijn werkzaamheden. We meenden dit wel even te mogen vermelden, daar langdurige diensten vooral in den laatsten tijd niet zooveel voorkomen. Dat de heer Posch nog vele jaren in gezondheid zijn werk zal mogen verrichten, is stellig de wensch van al zijn plaatsgenooten.

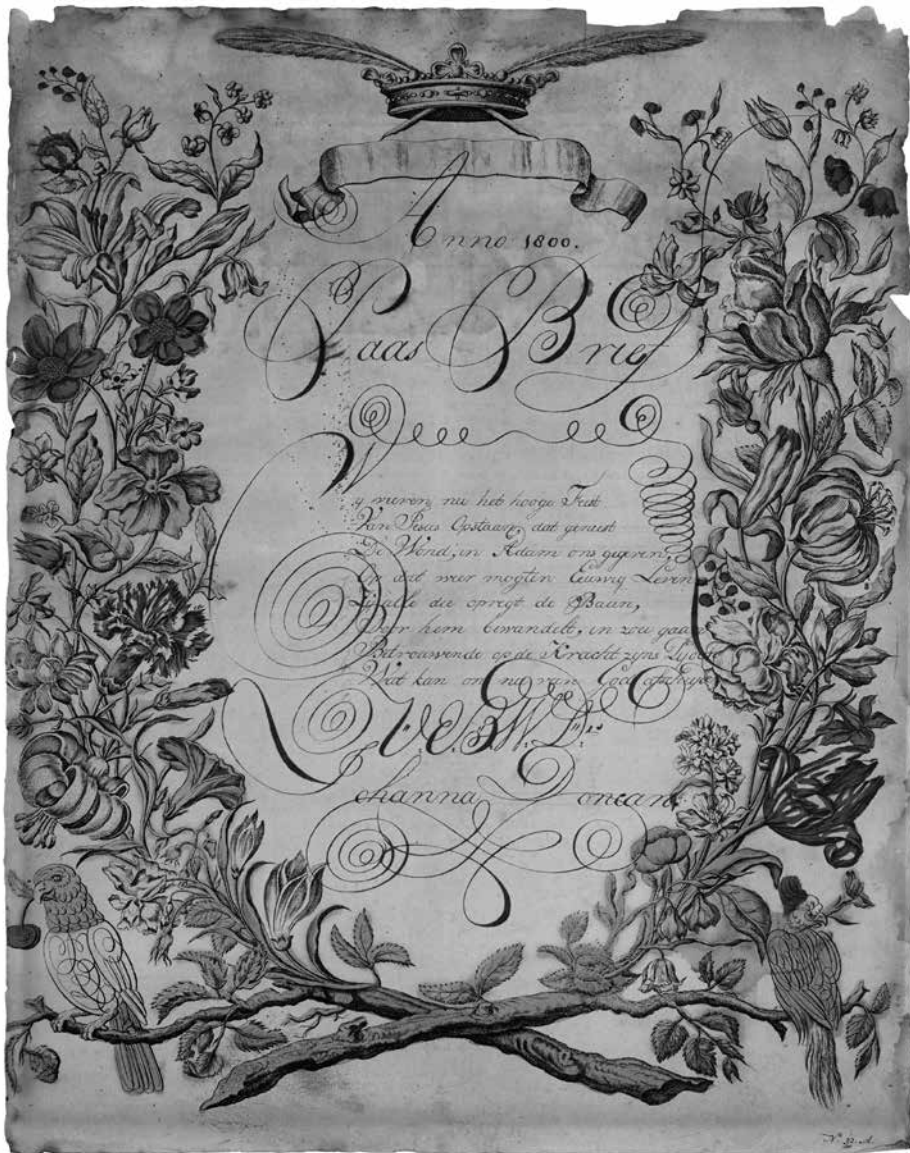
Bron: De Waterlander, 19-04-1922

Winter op het Zuideinde.

***Historische Vereniging Broek in Waterland wenst
alle medewerkers en leden gezellige kerstdagen en een
opbouwend en gezond 2022!***

De paasbrief, verworven door Historische Vereniging Broek in Waterland, is geschreven door Johanna Doncan. Kinderen schreven een dergelijke brief als een soort proeve van bekwaamheid. Dat deden ze voor de feestdagen zoals Kerst, de paasdagen, Nieuwjaar of de kermis. Het kind kreeg een kleine beloning of snoepgoed.

De kanten zijn bedrukt met bijbelse afbeeldingen en andere mooie versieringen. Johanna Doncan was geboren in Broek op 14 mei 1786; zij was veertien jaar toen zij de brief schreef. Haar moeder Trijntje Voogd behoorde tot de goeude en aanzienlijke families van dit dorp.